

# БИБЛИОКРИТИКА: КРИТИЧКИ ОКВИР ЗА ПРЕИСПИТИВАЊЕ УЛОГЕ БИБЛИОТЕКА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

*Добрила Бејенишић* (1970)  
*Народна библиотека Србије,*  
*Београд*  
dobrila@nb.rs

УДК: 026/027:316.66  
021.1  
303:02

Појам *библиокритика* може се разумети као методолошки и појмовни оквир који спаја критичко промишљање о библиотекама са питањем њихове улоге у савременом друштву. Развојни пут библиотека у последњим деценијама кретао се у правцу повлађивања трендовима и прилагођавања друштвеним токовима и процесима, а промене су захватиле све области библиотекарства, почевши од процеса рада у библиотеци, приступа корисницима, па до друштвеног активизма. Библиотеке су живи организми који се стално развијају и мењају, стога су промене које доводе до модернизације њиховог рада добродошле. Ипак, с друге стране, поставља се питање граница кад је реч о прилагођавању и искорацима који превазилазе примарну улогу библиотека. Сагледавање тих токова и критички осврт на њих претпоставка је опстанка библиотека и очувања њихове примарне улоге и мисије у друштву. О улози библиотека у друштву већ неко време воде се дискусије са циљем да се њихова улога сагледа критички.

У том контексту, јављају се различити теоријски правци и приступи који настоје да артикулишу критички однос према библиотеци као институцији знања и моћи. Један од њих, развијен нарочито у руској теорији и пракси, добија назив *библиокритика*, док се у англоамеричком контексту развија покрет познат као *критичко библиотекарство* (енг. *Critical Librarianship*, скраћено *Critlib*). Иако оба појма имају заједничку интенцију – да библиотеку

не посматрају само као неутрални простор већ као активно друштвено поље у ком се преплићу знање, моћ, идеологија и културни капитал – њихови приступи, полазишта и методолошке оријентације ипак се разликују.

Како је развијана у Русији, *библиокришика* традиционално подразумева интердисциплинарни критику библиотечке праксе, често са филозофским, социолошким и културолошким упориштима. Библиотека се посматра као културна и образовна институција од државног значаја. У њој се више инсистира на друштвеној улози библиотеке као чувара културног наслеђа и инструмента националне културне политике, док је нагласак на критичком преиспитивању улоге библиотекара у друштвеној трансформацији мање присутан него у англоамеричком контексту.

С друге стране, *кришичко библиошекарство* у англоамеричкој пракси уско је повезано са дискурсом друштвене правде, критичке педагогије, постколонијалне теорије и критичких студија расе, рода и класе. Оно ставља нагласак на превладавање предрасуда, борбу за отворен приступ знању и инклузивне библиотечке услуге, децентрализацију ауторитета у управљању библиотекама, као и активистичку улогу библиотекара у заједници.

Негде између ова два правца налази се немачки приступ, који је знатно умеренији и више академски оријентисан. Немачке библиотеке све више усвајају принципе инклузије и дигиталне правде, али без отвореног активизма карактеристичног за *Critlib*. Појмови попут *kritische Informationskompetenz* (критичка информациона писменост) и *Bibliothek als öffentlicher Raum* (библиотека као јавни простор) сведоче о растућој свести о друштвеној улози библиотека. Без обзира на то, традиционални приступ и даље има чврста упоришта.

Када је реч о библиотекарству у Србији, пракса и теорија још увек не познају систематизован критички оквир сличан англоамеричком *Critlib* покрету нити критичка разматрања карактеристична за руску школу, дефинисана појмом *библиокришике*. Успостављање праксе критичког разматрања у библиотекарству у Србији могло би да буде мост између различитих традиција и позив на критичко сагледавање библиотека у нашем друштвеном и културном контексту, посебно у доба дигитализације, редеофинисања научних приступа и институционалних промена. Потребно је да се отвори дискусија о питањима која су од пресудног значаја за даљи развој библиотека, као што су: шта значи бити библиотекар у савременом друштву, какве вредности библиотека заступа, коју визију будућности подржава и многим другим.

Циљ овог темата је да се подстакну управо таква питања и истраже могућности критичког дијалога унутар струке, као и да се укаже на потенцијале које *библиокришика* има, како у теорији тако и у пракси, и на њен значај у доба глобализоване продукције знања, дигиталних технологија

и друштвених неједнакости, али и на њен значај у преиспитивању улоге библиотека у савременом друштву.

У оквиру овог темата, приређена су два превода и два ауторска рада. У раду „Критичко системско библиотекарство” аутора Барона и Притера (*Simon Barron, Andrew Preater*) анализирају се односи моћи у дигиталним инфраструктурама и поставља се питање неутралности библиотечких технологија. Аутори указују да библиотекари морају бити свесни односа моћи и критички разматрати алате и системе којима се служе. Пример за то је анализа односа библиотека са добављачима попут Ex Libris-а и EBSCO-а, где се показује како алгоритамска пристрасност и затворени код утичу на научноистраживачку праксу. Критичко системско библиотекарство зато заступа став да је нужно развијати теоријску и етичку свест код библиотекара, као и да се техничке одлуке морају посматрати у ширем друштвеном контексту.

Рад „Критичко библиотекарство као академски подухват” аутора Бејлина (*Ian Beilin*) бави се *критичким библиотекарством* у академском дискурсу, супротстављеношћу између теорије и праксе, али и питањем привилегија и елитизма унутар струке. Указује се да критички дискурс мора бити проширен и на јавне, школске и специјалне библиотеке. Бејлин наглашава да *критичко библиотекарство* мора остати средство еманципације у најширем смислу и упозорава да постоји опасност од ограничења ако се критика сведе на академске расправе доступне само елитним круговима. Посебно је занимљива анализа односа између теорије и праксе, што је питање које одавно заокупља теоретичаре библиотекарства.

У раду „О критичком (у) библиотекарству” ауторке Поповић акценат је на субјективном уделу у библиотекарству као науци и на потреби да се развој струке схвати као процес који је увек идеолошки и културно обојен. Поповић истиче да библиотекарство мора да инсистира на свом педагошком аспекту и да се одупре претераној информатизацији, која води ка дехуманизацији. Библиотека се представља као простор хуманизације и еманципације, што је у основи и суштина *библиоокришке*. Указује се и на потребу да библиотекарство буде интердисциплинарно, ослањајући се на педагогију, социологију и политикологију.

У раду „Етичко и(ли) критичко библиотекарство?” ауторке Јеремић разматра се веза између критичког и етичког промишљања у библиотекарству и наводе се примери њиховог чврстог јединства, које је предуслов исправних одлука у библиотекарској пракси. *Библиоокришка* подразумева и преиспитивање критеријума по којима се одређује шта заслужује да буде сачувано, проучавано и препоручено. Ово је посебно важно у ери хиперпродукције издања и дигиталних садржаја, када је оријентација у „шуми књига” све тежа.

У овим радовима приказани су неки битни аспекти *библиокриџике*: потреба да се критички анализирају системи и алати који се користе у библиотекама (Барон и Притер), улога критичке теорије у библиотекарству и опасности од академског елитизма (Бејлин), значај библиотеке као простора хуманизације и критичког размишљања (Поповић), као и етичко и критичко у библиотекарству на примерима из свакодневне праксе (Јеремић).

*Библиокриџика* као темат овог броја *Гласника Народне библиотеке Србије* има за циљ да укаже на важност критичког приступа библиотекама и да подстакне стручну јавност на нова истраживања и дискусије. Она показује да библиотеке нису само складишта књига или информација већ активни учесници у обликовању културе, знања и друштва. *Библиокриџика* је зато пут ка томе да библиотекарство у савременом добу постане више од професије – да постане критичка пракса која гради културни и друштвени дијалог.

Надамо се да ће отварање ове теме трасирати правце даљих истраживања на српском говорном подручју, која би се односила пре свега на: систематско укључивање критичке теорије у библиотекарску науку и праксу, повезивање различитих школа и традиција – англоамеричке, руске, немачке, као и регионалних – оснаживање библиотекара као активних чинилаца у друштву, а не само као посредника у преношењу информација, и јачање интердисциплинарности кроз примену сазнања из области педагогије, социологије, политикологије и медијских студија.

*Библиокриџика* је, стога, позив на дијалог и трагање за новим путевима библиотечког деловања у друштву које се убрзано мења.